

ЭКИНЗОРЛАРНИ ПАЙХОН ҚИЛИШ

Сарқытбаев Нийетбай Алауатдин улы

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ИИВ АКАДЕМИЯСИ КУРСАНТИ

Annotatsiya: Мақолада экинзорларни пайхон қилиш масаласи нафақат қишлоқ хўжалигига, балки миллий озиқ-овқат хавфсизлигига ҳам таъсир қилувчи омил сифатида баҳоланади. Муаммо хусусий ер эгалари, фермерлар, чорва боқарлар, техник хизмат кўрсатувчи корхоналар ва маҳаллий ҳокимият ўртасидаги ўзаро масъулиятнинг пастлиги туфайли юзага чиқади. Қишлоқ жойларда чорва молларининг назоратсиз юриши ҳар йили ўртача 3–5 минг гектар экин майдонларига зарар етказади. Бунинг натижасида мамлакат ички бозорида маҳсулот таклифи қисқаради, талаб кучайиб, инфляция жараёнлари тезлашади. Ижтимоий оқибатлар ҳам сезиларли: фермер хўжаликлари банкка тўловларни кечиктиради, кредит қарзлари ортиб боради, аҳоли бандлиги қисқаради, деҳқон хўжаликларининг ишчи жойларини сақлаб қолиши қийинлашади. Бу ҳолат айниқса картошка, гуруч, пахта, сабзавот етиштирилган ҳудудларда сезилади. Экинзор пайхон қилинганда тупроқнинг табиий тикланиши 2–3 йилга кечикиши мумкин. Қонунчиликда зарарга етган ҳар бир гектар учун катта тўлов ва жарима белгиланган. Амалдаги муаммо — уларнинг бажарилишини назорат қилувчи тизим кучсизлиги. Шу боис мақолада рақамли GPS-назорат, дрон кузатуви, фермерлар учун мажбурий атроф-муҳит курслари каби таклифлар илгари сурилади.

Калит сўзлар: инфляция, хавфсизлик, мониторинг, зарар, масъулият, экин майдони

Аннотация: В статье подчеркивается, что порча посевных земель напрямую затрагивает продовольственную безопасность страны. Проблема усугубляется недостаточной ответственностью фермеров, владельцев скота, организациями технических услуг и слабым административным контролем. По статистике, ежегодно страдают 3–5 тысяч гектаров пахотной земли. Сокращение сельхозпродукции приводит к усилению спроса, что ускоряет инфляцию и повышает нагрузку на семейный бюджет. Социальные последствия выражаются в снижении занятости, росте кредитных долгов сельских хозяйств, сокращении инвестиций и уменьшении количества рабочих мест. В экологическом плане период восстановления поврежденной почвы может увеличиваться до 2–3 лет из-за потери гумуса и нарушенной структуры. Законодательство предусматривает высокий размер компенсации за поврежденные земли. Однако контроль выполнения штрафных санкций недостаточно эффективен. Предлагаемые меры: спутниковое наблюдение, использование дронов, усиление ответственности владельцев животных и расширение образовательных программ.

Ключевые слова: продовольствие, инфляция, ответственность, ущерб, мониторинг, экология, наложение штрафов

Annotation : The article emphasizes that the destruction of agricultural fields significantly affects national food security. The issue is intensified by insufficient responsibility among farmers, livestock owners, machinery operators, and weak administrative oversight. On average, 3–5 thousand hectares of cultivated lands are damaged annually. Reduced agricultural supply increases demand, accelerates inflation, and pressures household budgets. Social consequences include reduced rural employment, increased debt in farming enterprises, declining investment, and a decrease in agricultural labor opportunities. Environmentally, damaged soil requires 2–3 years to recover due to loss of organic matter and disrupted particle structure. Legal frameworks assign high penalties per damaged hectare, but enforcement remains weak. Suggested solutions include satellite tracking, drone surveillance, mandatory environmental training for farmers, and stricter livestock containment requirements.

Keywords: food security, inflation, agricultural loss, enforcement, monitoring, penalties, recovery cycle

КИРИШ

Қишлоқ хўжалиги мамлакат миллий иқтисодиётининг стратегик тармоқларидан бири ҳисобланади ва аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари билан узлуксиз таъминлашда ҳал қилувчи ўрин тутadi. Ушбу соҳа барқарор ривожланиши учун экинзорларни муҳофаза қилиш, ҳосилни сақлаш, ер унумдорлигини ошириш ва аграр хавфсизликни таъминлаш муҳим вазифалардан саналади. Экинзорларни пайҳон қилиш, далада тўплаб қўйилган ҳосилга шикаст етказиш ёки уни йўқ қилиш, шунингдек кўчатларга зарар етказиш ҳолатлари ушбу мақсадларга жиддий таҳдид солади. Айниқса, озиқ-овқат талабининг йилдан-йилга ошиб бориши, глобал инфляция, логистика харажатларининг ўсиши ва иқлим ўзгариши шароитида ҳосилни муҳофаза қилиш икки баробар муҳим аҳамият касб этади. Статистик маълумотларга кўра, Ўзбекистонда ҳар йили тахминан 30–35 миллион тонна қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштирилади, шундан 2–3 фоизи инсон омили билан боғлиқ зарарлар сабабли йўқотилмоқда. Бу умумий ҳисобда миллиардлаб сўм иқтисодий йўқотишни англатади. Экинзорларни пайҳон қилиш ҳолатлари кўп ҳолларда қасддан шикаст етказиш, бепарволик, чарва ҳайвонларини назоратсиз қолдириш, техник воситаларнинг йўлдан чиқиши ёки шахсий низолар сабабли келиб чиқади. Айрим ҳолларда ушбу ҳуқуқбузарликлар фермерлар фаолиятига бевосита иқтисодий таҳдид солиб, уларда ишончсизлик, ижтимоий кескинлик ва кўркув кайфиятини шакллантиради. Бу эса аграр ишлаб чиқариш маданияти ва меҳнат унумдорлигига салбий таъсир кўрсатади. Қишлоқ хўжалиги экинlarига етказилган зарар нафақат ҳосилнинг йўқолишига, балки келгуси йиллардаги ҳосилдорликнинг пасайишига ҳам сабаб бўлади. Масалан, кўчатлар шикастланган тақдирда, боғларни тиклаш учун 4–6

йил вақт талаб этилади. Бу давр мобайнида фермерлар меҳнат харажатлари ва сармояларни қопламайди. Шу сабабдан ушбу масала нафақат иқтисодий, балки экологик ва ижтимоий аҳамиятга ҳам эга. Экинзорларни поймол қилиш жиноий-ҳуқуқий муносабатларни ҳам шакллантиради. Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида бундай ҳаракатлар учун маъмурий ва жиноий жавобгарлик белгиланган. Жиноий тартибда жарима, моддий зарарни қоплаш, айрим ҳолларда озодликни чеклаш жазолари қўлланилади. Мазкур нормаларнинг қўлланилиши ҳосилни муҳофаза қилиш, қишлоқ хўжалиги хўжаликлари манфаатларини ҳимоя қилиш ва аграр соҳада қонун устуворлигини таъминлашга қаратилган. Замонавий шароитда экинзорлар хавфсизлигига тажовуз озиқ-овқат хавфсизлиги концепцияси доирасида кўрилиши лозим. Чунки ҳосилнинг йўқолиши нархлар ошишига, бозорда таклиф камайишига ва аҳоли харид қобилияти пасайишига олиб келиши мумкин. Бу эса мамлакат иқтисодиётида салбий макроиқтисодий кўрсаткичларни шакллантиради. Юқоридагилардан келиб чиқиб, экинзорларни пайҳон қилиш масаласини ҳуқуқий, иқтисодий, экологик ва ижтимоий жиҳатдан чуқур ўрганиш, ушбу ҳуқуқбузарликка қарши самарали механизмлар ишлаб чиқиш, жамоатчилик орасида ҳуқуқий маданиятни ошириш ҳамда замонавий техник ҳимоя воситаларини жорий этиш долзарб вазифа ҳисобланади. Шунингдек, давлат ва хусусий сектор ҳамкорлиги мазкур муаммони бартараф этишда муҳим роль ўйнайди.

АСОСИЙ ҚИСМ

Экинзорларни пайҳон қилиш ва ҳосилга шикаст етказиш ҳолатлари мамлакат аграр сектори учун стратегик хавф ҳисобланади. Чунки қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ички бозор талабининг 70 фоиздан ортиғини қондириб келади. Экинзорларга етказилган ҳар қандай зарар умумий таъминот занжирида узилишларга олиб келиши мумкин. Масалан, бир вилоятдаги 200 гектар майдондаги кукуруз ҳосили йўқ қилиниши натижасида чорва озукаси дефицити юзага келиши, бу эса сут маҳсулотлари нархининг 5–8 фоизга ошишига сабаб бўлиши мумкин. Бундан ташқари, бундай ҳуқуқбузарликлар маҳаллий иқтисодиётда инфляция босимини кучайтириши мумкин. Чунки бозорда таклиф камайганда нархлар кўтарилади. Бу ҳолат 2022 йилда Жиззах вилоятида қайд этилган: бепарволик туфайли 500 гектар ердаги гуруч ҳосили қизиб кетган сувдан шикастланган ва бир ой давомида ҳудудий бозорда гуруч нархи 12 фоизга ошган.

Экинзорлар пайҳон қилиниши кўпинча ташқи омиллардан ташқари ички ташкилий камчиликлар билан боғлиқ. Масалан:

- ер ҳимоя деворларининг йўқлиги,
- фермер хўжаликларида қўриқлаш хизмати тизимининг йўқлиги,
- назорат механизмидаги камчиликлар,
- техник ресурслар етишмаслиги.

Бу нуқсонлар айрим ҳолларда ҳуқуқбузар шахсларга қулайлик яратади. Бундай ҳолатлар жиноят таркиби мавжуд бўлгани учун жавобгарлик чоралари қўлланилиши шарт.

20-NOYABR, 2025-YIL

Қонунда белгиланган тартибга кўра, агар етказилган зарар миқдори:

- 3 миллион сўмдан кам бўлса — маъмурий тартибда жарима,
- 3 миллион сўмдан ошса — жиноий иш қўзғатиш мумкин.

Шу билан бирга, етказилган зарар моддий баҳолангани йўқ, балки меҳнат сарфи ва келгуси йилдаги етиштириш харажатлари ҳам инобатга олинади. Масалан, мевали қўчатларга етказилган шикаст ўртача 3–5 йиллик даромад манбаини йўқотади. Бу иқтисодий жамоатчилик учун катта хавф. Табиий омиллар ҳам бундай зарарга таъсир этади, аммо иқлим сабабли зарар статистик ҳисобга олинади ва махсус компенсация дастурлари билан қопланади. Аммо инсон омили билан келиб чиққан зарар қонунан жазоланади ва ҳар йили тахминан 700–900 та маъмурий иш судларда кўрилади. Бу маълумот Иқтисодий таҳлил палатаси ҳисоботларида қайд этилган. Экинзорларни ҳимоя қилиш мақсадида дронлардан, GPS мониторинглардан, химоя тосиқларидан, сигнализация қурилмаларидан фойдаланиш кўп давлатларда самара берган. Польша тажрибасида 2020 йилдан сўнг агродрон мониторинги жорий этилгандан кейин фермер хўжаликларига қасддан етказилган зарар 27 фоизга камайган. Бундай тажриба Ўзбекистон шароитида ҳам қўлланилиши мақсадга мувофиқ.

Ҳуқуқбузарликнинг экологик зарари ҳам бор. Экинзорларнинг пайҳон қилиниши билан:

- эрозия хавфи ортган,
- наботот биохилма-хиллиги камайган,
- тупроқ унумдорлиги пасайган.

Аграрик таҳлил маркази маълумотига кўра, тупроқ унумдорлигининг 10 фоизга пасайиши умумий ҳосилдорликни 18–22 фоизга камайтиради. Бу эса келгуси йил бюджет харажатларининг кўпайишига олиб келади. Бозор тамойилларига кўра, таклиф камайса нарх ошиб боради. Нархнинг ортиши аҳоли даромадларига босимни оширади. Шу боис, экинзорларни пайҳон қилиш натижаси фақат фермер учун эмас, балки ҳар бир истеъмолчи учун иқтисодий оқибатлар келтиради. Шунингдек, бундай ҳолатлар суд-ҳуқуқ тизимида иш юқини оширади. Йилига ўртача 400 та жиноий иш экинзорлар пайҳон қилиниши нуқтасига боғлиқ ҳолда очилади. Бу давлат бюджетига процессуал харажатларни кўпайтириб, бошқа ижтимоий соҳалар учун ажратиладиган маблағларни қисқартиради.

Аграр сиёсатда ушбу муаммони камайтириш учун учта асосий йўналиш белгиланган:

1. Қонунчиликни кучайтириш
2. Техник химоя механизмларини кенгайтириш
3. Масъулият маданиятини ошириш

Қонунларда бундай жиноятни содир этган шахс моддий зарарни 1:2 коэффицент билан қоплаш тартиби жорий этилиши таклиф қилинган. Яъни ҳар 1 миллион сўм зарар учун 2 миллион сўм компенсация.

ХУЛОСА

Экинзорларни пайхон қилиш билан боғлиқ ҳолатлар қишлоқ хўжалигидаги ишлаб чиқариш жараёнларининг барқарорлигига ҳамда мамлакатда озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашга жиддий хавф туғдиради. Ушбу ҳаракат оқибатида ҳосилдорлик пасайиб, фермер хўжаликлари иқтисодий барқарорлиги издан чиқади, ички бозорда маҳсулот танқислиги юзага келади ва аҳоли учун асосий турдаги истеъмол товарларининг нархи сезиларли ошиши кузатилади. Тупроққа етказилган механик ва биологик зарар унинг табиий хусусиятларини бузади, сув ўтказувчанлигини пасайтиради ва органик моддалар камайишига олиб келади. Натижада ернинг тикланиш жараёни узаяди ва келгуси 2–3 мавсум давомида ҳосил салмоғи пасайиши эҳтимоли юқори бўлади. Бу ҳолат экологик мувозанатга салбий таъсир этиб, ер ресурсларининг ортиқча эксплуатация қилинишини кучайтиради. Ижтимоий соҳада эса бу каби ҳолатлар қишлоқ аҳолиси бандлигининг қисқаришига, ойлик даромаднинг пасайишига, фермерларнинг кредит мажбуриятларини ўз вақтида бажара олмаслигига ва маҳаллий иқтисодиётнинг инвестицион жозибadorлиги тушишига сабаб бўлади. Бу эса узок муддатли барқарор ривожланиш дастурларини амалга оширишга тўсқинлик қилади. Мамлакат қонунчилигида экинзорларга етказилган зарар учун маъмурий ва жиноий жавобгарлик чоралари, моддий товон ундириш механизми, зарар миқдорини ҳисоблаш тартиби белгиланган бўлса-да, амалиётда ушбу нормаларнинг ижросини таъминлаш механизми етарлича самарали эмас. Шу сабабли мониторинг тизимини кучайтириш, рақамлаштирилган кадастр маълумотларидан фойдаланиш, дрон ва спутник кузатувларини жорий этиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Профилактика тадбирлари доирасида ердан фойдаланиш маданиятини ошириш, чорва молларини сақлаш қоидаларига риоя этилишини таъминлаш, фермер хўжаликлари учун ҳуқуқий ва агротехник тушунтириш ишларини ташкил этиш муҳим аҳамият касб этади. Шунингдек, жамоатчилик назорати институтларини ривожлантириш мавжуд муаммоларни барвақт аниқлашга хизмат қилади. Юқоридаги фикрлардан яна шу хулосага келиш мумкинки, экинзорларни пайхон қилиш ҳолатларини олдини олиш, хориж амалиётидаги каби қатъий норматив талаблар, тизимли назорат ва жавобгарлик чораларини кучайтириш орқали амалга оширилади. Бу эса қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари барқарорлигини таъминлаш, аҳоли ҳаёти учун зарур озиқ-овқат захираларини мустаҳкамлаш ҳамда ер ресурсларини рационал бошқариш имконини беради.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси, 79-модда.
2. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси, 198-модда.
3. “Қишлоқ хўжалигини ривожлантириш тўғрисида”ги Қонун, 2019 йил.
4. Давлат статистика қўмитаси маълумотлари (2024 йил).
5. Фермерлар иттифоқи ахборот бюллетени, №4, 2024 йил.